PRATARMĖ

Šešioliktoji žurnalo „Athena: filosofijos studijos“ numeris skirtas medijų ir technologijų filosofinei refleksijai. Kai prieš keletą metų ėmėmės svarstyti tokio teminio numerio idėją, medijų ir technologijų filosofija atrodė įdomi ir aktuali filosofinės refleksijos kryptis. Ne tik todėl, kad šių temų apmąstymas nuo XX a. vidurio Vakarų intelektualiniame pasaulyje susilaukia vis daugiau dėmesio. Pati kasdienybė atrodė po truputį vis labiau technologizuota: pasaulį vienijo informaciniai srautai, vis daugiau ekonomikos, kultūros ir politikos veikėjų ir veiklų kėlėsi į internetą, vienas kitą keičiantys socialiniai tinklai kūrė naujus tarpasmeninių santykių modelius, karus kariavo bepiločiai orlaiviai, pajudėjo pirmieji savavaldžiai automobiliai... Argi toks medijų ir technologijų persmelktas pasaulis nevertas filosofinės refleksijos? Tad nutarėme pakviesti kolegas paieškoti žiūros taškų, iš kurių būtų galima turiningai po tą pasaulį pasižvalgyti ir regėtus vaizdus apmąstyti.

O tada atėjo 2020 m. pavasaris ir perspektyva pasikeitė. Prasidėjus pandemijai technologizuota tikrovė įgavo visai kitą reikšmę. Ištuštėjusios gatvės ir perpildytas internetas neaplenkė ir akademinį darbuotojų: kartu su visais persikėlėme į platformas, užsiėmėme *Zoom* pedagogika, susitaikėme, kad daugybę svarbių dalykų bent kurį laiką matysime tik ekranuose. Virtualusis, technologijų palaikomas pasaulis tą pavasarį tapo tikresniu už tikrą, medijų ir technologijų keliami klausimai iš intelektualinio smalsumo sferos persikėlė į gyvenimiškų problemų sritį. Tačiau tai, žinoma, nereiškė, jog filosofinė jų refleksija prarado vertę. Greičiau jau priešingai.

2020 m. gruodžio mėn. 4–5 d. LKTI organizuota mokslinė konferencija *Medijos ir technologijos šiuolaikinėje filosofijoje: veikėjai, sąveikos, terpės*, kurioje pranešimų pavidalu pasirodė dalis žurnale publikuojamų straipsnių, vyko internete. Pranešėjai joje ne visuomet matė auditoriją, ši stebėjo skaidres arba kalbančias galvas, kurių tariami žodžiai aidėjo veikiau ne ore, o belaidėse interneto technolo-

gijose. Techninės medijos, atrodytų, gelbėjo žmonių pasaulį, kurį kartais vadiname *kultūra*, nuo gamtos (*natūros*) antpuolio. Tačiau jau pirmųjų pandemijos metų pabaigoje paaiškėjo, kad ši naujoji technologizuotos tikrovės forma anaipol nėra jauki vieta žmogui būti – specialistai kalbėjo apie pasireiškiantį *Zoomo* nuovargį (*Zoom fatigue*) ir kitas negandas.

Apie painius natūros, kultūros ir technologijų santykius filosofai mąstė ne vieną šimtą metų. Kas yra technologijos, kaip jas suprasti, kur jų vieta? Viena vertus, technologijos – žmonių išradimai, taigi kultūros artefaktai, skirti gamtai sutramdyti ir užvaldyti. Antra vertus, technologijos neretai mėgdžioja gamtą, naudoja jos energiją, yra su ja glaudžiai susijusios, tad brėžti aiškos perskyros tarp jų nepavyksta. Tačiau šiandienės patirtys verčia klausti apie trečiąją galimybę: galbūt technologijos kuria savitas terpes, peržengiančias klasikinę natūros ir kultūros dichotomiją? Šį klausimą vienokiu ar kitokiu pavidalu kelia ne vienas šio numerio autorius, tad nenuostabu, kad jis pasufleravo ir numerio temos formuluotę *Technologijos – anapus natūros ir kultūros?*

Pirmoji numerio dalis *Kaip suprasti technologijas?*, kelianti bendriausius technologijų sampratos klausimus, pradedama Guilherme'o C. Silva's ir Taleso Tomazo straipsniu, kuriame siekiama pasipriešinti įprastiniam funkcionalistiniam požiūriui į didžiuosius duomenis (*big data*) ir apmąstyti jų ontologinį statusą, pasitelkiant Martino Heideggerio mąstymo perspektyvą. Ontologijos problematiką iš dalies plėtoja ir Dalius Jonkus savo tekste polemizuodamas su Maurizio Ferrario pasiūlytą socialinių objektų sampratą, apibrėžiančia pastaruosius kaip įrašus medijų atmintyje. Jonkus kritikuoja Ferrarisą už tai, kad šis nereflektuoja skirtumo tarp socialinio ritualo pakartojimo (technologinio įrašo atkartojimo) ir prasmingo teksto perskaitymo (kultūrinio veiksmo). Su technikos autonomijos kultūros atžvilgiu idėja toliau polemizuoja ir Tomas Nemunas Mickevičius. Gilbert'o Simondono technikos filosofijoje, kurią analizuoja straipsnio autorius, ši problema pasirodo nelengvai išsprendžiama. Nors Simondonas ir tvirtina, jog technika nėra intencionali pati iš savęs, visgi Mickevičiaus manymu, prancūzų mąstytojas svyruoja tarp kultūrinio ir technologinio determinizmo.

Simondono analizė kreipia skaitytoją į antrąją teminę dalį *Technika, kūnas, organizmas*, kurioje Audronė Žukauskaitė siūlo mechanizmo ir vitalizmo opozicijos įveiką organologijoje. Pasitelkdama Simondono, Bernard'o Stieglerio ir Yuko Hui koncepcijas, autorė apibūdina organologiją kaip siekį susieti organines būtybes, techninius objektus ir kosmines jėgas į vieną sistemą ar teorinį modelį. Tuo tarpu Justina Žiūraitė-Pupelė tiria technologijų ir (moteriško) kūno, robotiškumo ir žmogiškumo santykius, analizuodama dirbtinio intelekto sužmoginimą fantastiniuose filmuose *Ex Machina* (rež. Alexas Garlandas) ir *Ji* (rež. Spike'as Jonze'as).

Daugiasluoksnię analizę kūnas dirbtinio intelekto atžvilgiu pasirodo tiek kaip apribojimas, tiek kaip galimybė. Antra vertus, būtent moteriškas kūnas čia tampa priemone išreikšti kūną turinčio dirbtinio intelekto kitoniškumą prieš kultūriškai privilegijuotą vyro kūną.

Trečioji dalis *Etika ir politika technologizuotame pasaulyje* pradedama Danutės Bacevičiūtės straipsniu, analizuojančiu bandymus grąžinti etiką į šiandienius technologizuoto pasaulio (antropoceno) apmąstymus. Autorė kritiškai vertina Hanso Jonaso pasiūlymą tramdyti technologijų autonomiją. Remdamasi Bruno Latouro Veikėjo-tinklo teorija ji regi žmogaus ir technologijų santykį kaip etinio subjekto steigties vietą. Polemiką su Jonasu tęsia Linas Jokubaitis, išryškindamas su demokratinėmis vertybėmis nesuderinamas šio mąstytojo teorijos implikacijas – politinių (plačiaja prasme) sprendimų perdavimas technokratams apribotų ne tik technikos, bet ir žmonių autonomiją. Paskutiniai šios dalies tekstai skirti politiniams klausimams, kylantiems technologijų ir kūniškumo sankirtoje. Aistis Žekevičius, remdamasis Antoinetteės Rouvroy ir Thomaso Bernso, bei Stieglerio teorijomis, nagrinėja algoritminio valdymo ir biogalios koncepcijų sąlyčio ir prieštaravimo taškus. Tuo tarpu Denisas Petrina išsamiai apžvelgia biomedijų – medijų, keičiančių kūno gebas – sampratos kilmę ir raidą, per šias medijas veikiančias specifines biogalios formas bei galimybes joms pasipriešinti.

Vertimų dalyje pirmą kartą lietuviškai pateikiamos dvi bene svarbiausios šiuolaikinio vokiečių medijų teoretiko Friedricho Adolfo Kittlerio (1943–2011) esė. Jei surizikuočiau Kittlerio mąstymą sutraukti į vieną tezę, ji skambėtų taip: medijų materialumas lemia viską. Šiai tezei įrodyti savo darbuose Kittleris pasitelkė plačią kultūrinę perspektyvą – medijų ir kompiuterijos teorijų bei praktinių veikimo principų išmanymą, klasikinę ir šiuolaikinę literatūrą, filosofiją, matematiką, antikinę ir roko muziką.

Pirmoji esė *Programinė įranga neegzistuoja* (1993) gali priblokšti skaitytoją specifinės kompiuterikai skirtos literatūros citatų gausybe. (Kittleris itin didžiavosi tuo, kad pats moka programuoti.) Tačiau pagrindinė esė mintis dėstoma ganėtinai aiškiai – Kittleris kritikuoja žmonių intelekto projektavimą į technologijas. Mes, žmonės, bandomė neigti mašinų materialiąją autonomiją teigdami, kad jos veikia tik dėl jose esančių žmonių parašytų programų, kurios po maksimaliai aiškiomis ar, kaip pasakytų Kittleris, bukomis vartotojo sąsajomis bando paslėpti tai, jog mes visiškai nežinome, kaip mašinos išties veikia. Šiandien kaip niekad akivaizdu, tvirtina Kittleris, savotiškai įsijungdamas į Jonkaus ir Ferrario polemiką, kad rašymas ir skaitymas yra mašininiai veiksmai.

Antroji esė – *Martinus Heideggeris, medijos ir Graikijos dievai* (2008) – vienas iš vėlyvųjų darbų, skirtų ne tik muzikai ir matematikai (kuriomis Kittleris pasku-

tiniaisiais gyvenimo metais itin domėjosi), bet ir filosofijai. Neortodoksiškai interpretuodamas Martino Heideggerio mąstymą Kittleris tvirtina, kad jo mąstymo posūkį (*Kehre*) lėmė supratimas, jog mąstymas priklauso nuo medijų. Taigi, Kittlerio manymu, medijų materialumas lemia ne tik dirbtinio intelekto (kompiuterių) veikimą, bet ir žmogiškąjį *Geist*.

Numerį užbaigia kvietimas pratęsti domėjimąsi medijų ir technologijų problematika skaitant kitus tekstus. Jį išsako Skaidra Trilupaitytė, recenzuodama Shoshanos Zuboff knygą *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power* (2019).

Šią pratarinę norėčiau užbaigti ne tik palinkėjimu skaitytojams ir skaitytojoms prasmingai perskaityti numeryje sudėtus tekstus ir domėtis medijų bei technologijų filosofija toliau, bet ir padėkomis žmonėms, kurių pastangomis jie pasirodė. Visų pirma ačiū konferencijos *Medijos ir technologijos šiuolaikinėje filosofijoje: veikėjai, sąveikos, tarpės* dalyviams ir klausytojams, kurių diskusijos, klausimai ir pastabos, tikiu, padėjo ne vieno straipsnio autoriui. Padėkos nusipelno ir straipsnių recenzentai, nepagailėję laiko bei jėgų triūsdami prie tekstų ganėtinai nedėkingoje akademinėje tikrovėje. Ačiū Susanne'ai Holl, Kittlerio autorinių teisių turėtojai, maloniai leidusiai publikuoti vertimus, bei Lietuvos mokslo tarybai, parėmusiai šio numerio leidimą. Galiausiai, esu labai dėkingas Danutei Bacevičiūtei, itin palengvinusiai sudarymo rūpesčius.

Kęstas Kirtiklis